

Stoljeća mađarske književnosti

Sándor BENE

Centar za humanistička istraživanja
Mađarske akademije znanosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Orfeji na Jadranu (O pjesništvu Nikole i Petra Zrinskog)

Braća Zrinski amblematske su ličnosti suživota hrvatskog i mađarskog naroda. Nikola Zrinski, unatoč hrvatskom podrijetlu, ipak je izabrao mađarski jezik kao sredstvo književnog djelovanja, ali je njegov mlađi brat Petar izvornu mađarsku zbirku *Adriai tengernek Syrenaia*¹, prepjevavši je na hrvatski jezik, učinio dostupnom objema kulturama, što je pak gesta koja je pogodna da nam do danas ostane valjanim uzorom za kulturnu suradnju, a od iznimne je važnosti, osobito u vremenima kad su ostala područja života opterećena napetostima.

Toliko lijep uzor da ga uglavnom i ne uspijevamo slijediti. Što je prilično uredu. Jer proučavajući tijesne intertekstualne veze pjesničkih djela dvojice braće, postaje jasno da ni oni nisu bili uvijek dosljedni. Ovaj put ću naglasak ipak staviti više na onu drugu, mračnu stranu njihovih odnosa, koju povjesničari iz pristojnosti ipak radije zaobilaze. Zanima me kako se iz njihovih (a većim dijelom prešućenih) nesuglasica rodila ipak velika književnost.

Ovaj pristup implicira dvije metodološke pretpostavke. Prva je da se prave vrijednosti Nikolinoga djela mogu otkriti tek onda kad ih se prouči i s Petrove strane. Što vrijedi i za drugu stranu, jer premda hrvatska *Sirena* nije doslovan, vjeran prijevod, nego više parafraza mađarske *Syrenu*, odstupanja ćemo u njoj doista shvatiti samo kad se razjasni i ono “a u odnosu na što”. A drugi bi metodološki pristup bio da se suzdržimo od konzekventnog i strogo razlikovanja povijesti od poezije, fikcije od stvarnosti. A razlog za nedosljednost leži upravo u samome predmetu. Jer su i Nikola i Petar imali iznimno čvrste vizije kako u

poetici, tako i u politici, čak toliko, da su pod njihov utjecaj pali ne samo povjesničari kasnijih naraštaja, nego često i njihovi suvremenci. No s kim god se od njih dvojice bavimo, uvijek ćemo uvidjeti da se stvarnost i fikcija kod njih prečesto dodiruju; naime, dajemo li pri interpretaciji prednost povijesnim zbivanjima, i tada ćemo se začas zateći u teritorijalnim vodama pjesništva, što vrijedi i obrnuto.

PODRIJETLO I KULTURNI IDENTITET

Nikola Zrinski rođen je 3. svibnja 1620. u Čakovcu kao potomak Jurja V. Zrinskog i Magdalene Széchy.² Mlađi brat Petar ga je sljedio malo više od godine dana kasnije, 6. lipnja 1621. Oko njihova su se podrijetla hrvatski i mađarski znanstvenici predugo sporili,³ iako je odgovor na to pitanje, barem u genealoškom smislu, nedvojbeno jasan: obitelj im po očevojoj lozi podrijetlo vuče od jednog od najznamenitijih starohrvatskih velikaških rodova, iz plemena Šubića. Isprva se nazivahu *bribirskim knezovima*, a zatim i grofovima (*comites de Bribirio, a Brebirio*), da bi im se jedan ogranak po vlastelinstvu Zrin darovanom od kralja Ludovika I. Anžuvinskog, od 1347. prozvao Zrini (Zrinski, na mađarskom Zrínyi).

No pitanje identiteta ipak je nešto složenije.⁴ Obitelj Zrinski naraštajima je bila ženidbeno povezana

² O točnom datumu rođenja v. Béla Hanák. *Genealógiai tévedések a XVI–XVII. századbeli családoknál*, u: *Matrikula* 3, 2013, str. 15–33.

³ Sándor Bene. *Politika i genealogija (Ponešto o podrijetlu Zrinskih)*, *Hrvatski sjever* 1/2–3, 1996, str. 108–128. I. a. *Povijest jedne obiteljske povijesti (Radanje i žanrovska pozadina genealogije Zrinskih)*, u: *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Zbornik radova*. Ur. Sándor Bene, Zoran Ladić, Gábor Hausner. Zagreb: Matica hrvatska, 2012, str. 251–302.

⁴ O sljedećima usp. László Szörényi. “... I Mađar, i Hrvat”. *Pojam domovine kod Nikole Zrinskog*, u: *Susreti dviju kultura*, str. 303–316.

¹ Zrínyi Miklós. *Összes művei*. Sv. I–II. Prir. Tibor Klaniczay, Csaba Csapodi. Budapest: Szépirodalmi, 1958; Petar Zrinski, *Adrijanskoga mora Sirena (Stari pisci hrvatski, knj. 32)*. Prir. Tomo Matić. Zagreb: Jazu, 1957. U daljnjem se tekstu i na Nikolin ep (*Szigeti veszedelem / Propast Sigeta*) pozivam sa latinskim izvornim naslovom (*Obsidio*), na Petrov prepjev s hrvatskim naslovom (*Obsida*).

s ugarskom, mletačkom i štajerskom aristokracijom. Nikola i njegov brat odgajani su u višejezičnom okruženju pa su prepisku, uz hrvatski i mađarski, mogli voditi i na latinskom, njemačkom i talijanskom, a vjerojatno su se obojica donekle služila i francuskim i turskim. Materinji im je jezik po majci Magdaleni (Magdolna) Széchy bio mađarski, iako su je izgubili u ranoj dobi, a i otac im je, dok su još bili djeca, 1626. podlegao bolesti. No ostaje znakovitom činjenica da je čak i on, Juraj Zrinski, svoju oporuku na samrtnoj postelji izdiktirao na mađarskom jeziku. Ili ono kad su se nekoliko godina ranije (1621) i on i njegov brat Nikola izjasnili u jednome zajedničkom pismu:

Što se tiče Ugarske i njene krune, nama su svi preci odvajkada bili odani kruni Ugarske i otpočetak živjeli po pravu ugarske države. Damosmo krvlju našom za tu zemlju mnogo, nevoljni nam predak za nju i mre. [...] Miloj domovini, koja nas dosad obiljem darivala, ne smijemo ni mi tuđi i nezahvalni sinovi biti.

Ili, kao što se i njegov otac, sin sigetskog junaka Juraj IV. prema svjedočenju brojnih pisama na mađarskom žalio zbog “osipanja i propadanja mile nam domovine.”⁵

U *političkom* smislu nema proturječja u tome što se braća Zrinski čas identificiraju kao Hrvati, a čas kao Mađari. Riječ je ipak o njihovu inkluzivnom poimanju nacije, jer ugarsko plemstvo (politički narod) u to doba uključuje kako ugarsko, tako i ono hrvatsko. Kad Nikola Zrinski na kraju epa *Propast Sigeta (Szigeti veszedelem)* piše o Petru da mu “Viteški brat Mađar je koliko i Hrvat / Jer svoju domovinu, vidjesmo, on ljubi iskreno” (*Obsidio*, XIV, str. 4: 3–4),⁶ tada “mađarsku domovinu” valja shvatiti kao ugarsku, tj. političku domovinu (*patria iuris*), a “hrvatsku domovinu” kao onu pravu zavičajnu (*patria germana*). Svoj prepjev Nikoline *Syrene* Petar posvećuje domoljubnim braniteljima i čuvarima hrvatske i primorske Vojne krajine,⁷ ratničkoj zajednici svoje uže patrije, a kad Nikola u svojem znamenitom pismu za sebe kaže: “Znam da sam pravi Hrvat, a ne hrvatski izrod, a da sam pritom i Zrinski”⁸ – on misli na plemićku zajednicu svoje domovine po rođenju.

Nepobitno je također da je obitelj koja je tako ponosno čuvala svijest o svojem hrvatskom podrijetlu, do vremena kad je Nikolin i Petrov naraštaj stasao, u

jezično-kulturološkom smislu već bila bliža ugarskom gledanju na svijet, a sve dalje od hrvatskog. Međutim, braća se nisu zanimala za iste stvari, nisu im ni kulturne preferencije bile posve iste, o čemu mnogo toga odaje i onih nekoliko Petrovih redaka Ádámu Batthyányiju još iz doba njihova naukovanja:

I samo neka mi vaša milost slobodno vjeruje, da ako drugo i ne, al dat ću još danas da mi banda tamburaša meštra Homonnaija davoriju jednu odrnda. [...] Pisah ovo malo, što u veselju, što u tuzi, a sutra su i djetinjci, neka vaša milost ovo ovdje rad čita, usrdno molim. [...] Pisao bih jako rado još, ali brat moj kobzom me impedira [ometa], niti njegovo gospodstvo Baranyay prestaje suhom drvu trbuh češkati [prebirati po lutnji ili kobzi]. [...] Ako u pismo koja mana i dolutala, neka mi to bude od vašeg gospodstva oprošteno. [...] Um moj dok pisah tko to zna kamo jurca sve; i oni mi se djetinjci sved motahu u glavi.⁹

To je onaj dvojni motiv, kobza i tambura, hrvatsko rodoljubno davorenje i Nikolin vjerojatno mađarski pjev, koji će junački spjev stilizirati u daleku prošlost. U prizor kad se nakon sjajne pobjede pod Šiklošom hrvatski i mađarski vitezovi Nikole Sigetskog zajedno povesele: “Neki od Hrvata iz sveg grla u davoriju udariše / Neki svim oružjem u kolo hajdučko poskочиše” (*Obsidio*, IV, str. 39: 3–4), što će u Petrovu izvorniku vjernom prepjevu glasiti: “Davori zibrani hrvacki djačihu, / hajdučki ples spravni sabljami skrižihi” (*Obsida*, IV, str. 43: 3–4). Moglo bi se reći da ovo već najavljuje kako će početne, možda tek instinktivne preferencije kod obojice kasnije sazrijeti u svjesne odluke, kad će jezični i kulturni prostor takoreći podijeliti među sobom; jednome će dopasti mađarski, drugome hrvatski, a posredovanje između jednog i drugog doživljavat će svojom dužnošću.

Nemojmo, međutim, misliti da se ovdje radilo u glatkoj kolaboraciji bez poteškoća. Jer je Petar Zrinski, gdje god je to bilo moguće, a što je već unazad stotinjak godina istraženo i katalogizirano, mjesta slična gore navedenome uredno rekroatizirao. Primjeri su poznati. Izvorno “kapetan sigetski”, u njegovu je prijevodu “hrvatski ban”, “sto momaka” su “sto Hrvata”, “narod ugarski” je prometnut u “hrvatske sablje”, “mađarski vojnik” u “hrvatskog vojaka”, i ne samo što će u Petrovu spjevu Kežmaroško gorje (“Késmárk hegye”) zamijeniti Velebit, nego će i “ugarski ban” Zrinski postati braniteljem Hrvatske, odnosno “obramba horvaczka”.¹⁰ A time – nije nam naodmet

⁵ O Jurjevoj oporuci v. Sándor Takáts, *A Zrínyiek magyarsága*, u: I. a. *Magyar küzdelmek*. Budapest: Genius, 1929, I, str. 51. Jurjevo i Nikolino zajedničko pismo Ferencu Batthyányiju: Mađarski nacionalni arhiv, Budimpešta, *Batthyányi missiles P 1314*, br. 53942 (5. studenoga 1621). Citirano zajedno s uobičajenim izrazom njihova oca u: Takáts, *A Zrínyiek magyarsága*, str. 53.

⁶ Pjesnički prijevod se nalazi na kraju studije, u fusnoti br. 60.

⁷ “... naklaňam Vam, hrabreni vitezovi, domoslavni horvacke i primorske kraine branitelji i čuvari,” Zrinski, *Adrijanskoga mora Sirena*, str. 19.

⁸ “... non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio.” Ivanu Ručiću, bez datuma (1658). *Zrínyi, Összes*, II, str. 522.

⁹ Zajedničko pismo Nikole i Petra Zrinskog Ádámu Batthyányiju, Nagyszombat (Trnava, Slovačka), 27. prosinca 1633. Objavio ga je Sándor Takáts, *Zrínyi-levelek*, u: I. a. *Magyar küzdelmek*, I, str. 121.

¹⁰ Rezső Szegedy, *Zrínyi Miklós és a Szigeti veszedelem a horvát költészetben*, u: *Irodalomtörténeti Közlemények* 25, 1915, str. 410–411; usp. Đuro Novalić, *Mađarska i hrvatska “Zrinijada”*. Zagreb: Filozofski fakultet, 1967, str. 84–87; Nikica Kolumbić, *Sigetska epopeja od manirizma do kasnog baroka*, u: *Sigetska epopeja od Karnarutića do Vitezovića (1584–1684)*. Ur. Nikica Kolumbić. Zadar: Hrvatsko filološko društvo, 1986, str. 10–11.

da i mi Mađari imamo to na umu – Petar Zrinski samo slijedi tradiciju. Naime, u hrvatskom epskom nasljeđu postoji djelo Barne Karnarutića iz 1584. pod naslovom *Vazetje Sigeta grada*, u kojemu opjevani sigetski junak drži “dvor otvoren”, u koji prihvaća vojnike odasvud, Talijane, Čehe i Nijemce, no u tom mnoštvu ratnika, u kojem vodeća uloga nedvojbeno pripada Hrvatima, Mađara nema (*Vazetje*, II, str. 522–529).¹¹ Na gore citiranom mjestu vitezovi će na gozbi, kad se slavi svijetla pobjeda u bitci kod Šikloša, zapjevati “bugarkinje”, odnosno bugarštice, vrstu hrvatske usmenoknjiževne pripovjedne pjesme junačke tematike. Ranije spomenuto uvođenje Mađara u prizor, reduciranje višenacionalne vojske u dvokomponentnu, moderniziranje bugarštica u davorije, a zatim i njihovo uparenje s hajdučkim plesom, sve su to radikalne inovacije u skladu s autorovim političkim programom, a napose s idealom zajedništva Hrvata i Mađara u viteštvu.

Ali o kojem se autoru ovdje radi? Znači li to da je Petar Zrinski prevodeći štošta krivotvorio? Dolazi li u kontradikciju sa samim sobom kad ovo mjesto iz mađarske *Syrene* prevodi vjerno izvorniku, a drugdje se “fleksibilnim shvaćanjem” prevoditeljskih obaveza ravna prema hrvatskoj epskoj tradiciji? Nipošto. Da bismo razriješili paradoks, opet se moramo vratiti Nikoli, ali ovaj put njegovoj prozi. On se u proglasu iz 1661. u kojem poziva na opći ustanak protiv Turaka (*Lijek protiv turskog afiuma ili Antidot protiv mira Turaka s Mađarima / Az török áfium ellen való orvosság*), svojim sunarodnjacima obraća vrlo strastvenim tonom:

Pune su historije slave našeg ugarskog naroda, pun je svijet uspomena na nju i nema kutka Europe koji ne bi s hvalom spominjao dične nam pretke. [...] Ali moramo priznati, jaučući i rumeneći se, kad *dedecori est fortuna prior* [negdašnja nam sreća služi na sramotu], da su sadašnji Mađari tako daleko od onih starih, da nam se sad viteški pređi dignu i vrate s onog svijeta, ne bi nas ni poznali, a ne bismo ni mi njih, jer čime mi još osim po jeziku i na riječima nalikujemo njima?

Zrinski je vrlo jasan: najvažniji kriterij pripadnosti narodu (u ovom slučaju mađarskom) nije ni jezik ni izravno podrijetlo, već viteštvo. A tko prema Nikoli Zrinskom čini ugarski narod? Oni koji prihvaćaju nužnost borbe:

Dakle, zato nam je potreban *unanimis consensus* [potpuno jednoglasje] države i čitavog naroda. Koja bi korist bila da takvo što za sebe učini jedna županija, ili zemlje s ove ili one strane Dunava, ili neki kraj uz Tisu, ili Erdelj cijeli, ako onaj drugi nije uz nju? Svi moramo, svi koji smo Mađari i Hrvati, u tome se utrkivati.¹²

¹¹ Brne Karnarutić, *Vazetje Sigeta grada*, u: Ferenac Črnko, *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta i popratni tekstovi*. Ur. Ivo Frangeš. Zagreb: Liber, 1971, str. 59.

¹² Zrínyi, *Összes*, I, str. 652, 669–670.

Citirani ulomak snažno razotkriva i rasvjetljava ono čime se dosad nitko nije bavio; naime, dvaput se spominje “narod”, a da pritom ta riječ ne znači posve isto. “Čitav narod” je onaj politički, sve što je od Erdelja do Hrvatske, od Podunavlja do Potisja nekoć predstavljalo državu, zemlje Svetog Stjepana. Dok je narod shvaćen u moralnom smislu dualistički, tvore ga ugarsko i hrvatsko plemstvo međusobno se nadmećući u viteštvu. Što se svaki za sebe više trudi u iskazivanju svojeg viteštva, bilo po mađarskom, bilo po hrvatskom shvaćanju, to će se više granice naroda, i onog političkog i onog moralnog, poklapati u zajedništvu viteških vrlina. Dakle, suština paradoksa leži u tome da što je Petar Zrinski vrlji Hrvat, to će u onome drugom značenju riječi biti ujedno i vrlji Mađar. Zato je izrazito mađarske značajke koje se javljaju u djelu njegova brata bio jednostavno prisiljen “kroatizirati”, a zakinuo bi ga i krivotvorio da je postupio drukčije. I to je taj paradoks koji će 19. i 20. stoljeće krivo shvatiti, no dotle je još dug put pred nama; radije se vratimo književnosti.

Vidjet ćemo uskoro, da ovoj prekrasnoj moralnoj utopiji, koja je valjda nastala u Nikolinoj glavi, ni jedan ni drugi od braće nije bio posve vjeran. Ponekad namjerno, a ponekad prisiljeni više poetičkom nego političkom situacijom.

O ČEMU LI TO PJEVA MAĐARSKA SIRENA?

Bacimo kratak pogled na sadržaj mađarske *Syrene*. Pjesnička zbirka donosi nam ne jednu, već dvije fiktivne lirske pripovijesti, jednu ljubavnu priču i jednu moralnu alegoriju.¹³ Ljubavna pripovijest koja se poigrava s fiksijskim razinama ide ovako. U prva dva *Idiliuma* lovac bezuspješno napastuje i svojom ljubavlju progoni Violu, od koje se zatim prebaci na Zoru (Hajnal). Viola se tad uvrijedi i takoreći njemu u inat prikloni Likaonu, da bi onda glavni junak, smješten u pastirsku idilu, odnosno na novu razinu fikcije, ali sad već kao Titir, nagovorio Violu na ljubavno sjedinjenje (*Fantasia poetica I*), što će dočarati vrlo smiona, a istodobno i razigrana i sirova erotika eho-rime (*Fantasia poetica II*). No sreća neće dugo potrajati, okončat će ju slučajna nesreća, neočekivana smrt dragane, ili rečeno jezikom pjesnika, Euridiku ujede zmija, a Orfejev pokušaj da ju izbavi i vrati među žive osujetit će se na način koji nam je već poznat iz mitologije (*Orfeus I–II*). Ova priča, kao što rekoh, uklopljena je u onu drugu moralno-filozofsku intenciju u kojoj je lirska *ja* i glavni junak i pripovjedač. To je apstraktnija priča, gotovo alegorijska, a pripovijeda o duši koja ratuje protiv svojih nagona i sklonošti (*Idilium I–II*), no to *ja* će u svijetu epa, u zrcalu pradjedovih djela ugledati kakav bi morao postati,

¹³ Usp. Sándor Bene. *Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrini Miklos – a kötetkompozíció*, u: *Irodalmi Magazin* 2/4, 2014, str. 47–50.

iako će mu bijeg u borbu, točnije u opis borbe biti uzaludan (*Obsidio Szigetiana*). A Kupid ga prisiljava na novo opsjedanje, što će nakon travestirane izvedbe ljubavne jadikovke (*Arianna sírása [Plač Arijadne]*, u kojoj se on javlja kao pripovjedačica, žrtva Tezejeve nevjere), u svijetu pastirske fikcije konačno polučiti uspjeh. Međutim, to će biti samo uspjeh tjelesne požude i pohotnih užitaka, i nije vrhunac, već moralno dno dna, što nakon tragedije donosi mučno lutanje po paklu. (Vrijedno je pozornosti da je iz epa izostao silazak glavnog junaka u svijet sjena, a ovdje će, takoreći naknadno, do “Plutonovog pakla” ipak doći njegov praunuk.) U liku Orfeja umrijet će i pripovjedačevu požudno *ja*, no tada pred njim opet zasjaju blistavi primjeri junaka iz epa (*Epigrammata*) i, svladan ganutošću nad Kristovom mukom (*Feszülethez [Raspelu]*), on postaje sposoban za uzdizanje i pripravan za samožrtvovanje, što je krasilo i njegova pradjeda (*Peroratio*). Odnosno, s jedne će strane ponovno steći, ili još točnije, uistinu zavrijediti ime koje je dotle nosio samo slučajnošću podrijetla, a s druge strane vraćanjem prava na svoje ime, kroz motiv žrtve, jer piše svojom krvlju, on se ujedno oprašta i od pjesništva, da bi virtualno putovanje potom nastavio izvan svijeta poezije, u “velikom kazalištu svijeta” žrtve za domovinu. Prema tome, čin napuštanja poezije doista je ugrađen u pjesničku poruku, ili ako nam je tako draže, ta će snažna osobnost, ili kako bi to Zrinski rekao, taj netko “velikog srca”, *magnanimus*, postati osnovna zamisao, ako smijem posegnuti za tim starinskim izrazom, ideja vodilja čitave zbirke.

Ep, dakle, posve neobično za onodobnu pjesničku praksu, nije ni krajnja točka ni vrhunac, a ni točka prema kojoj se stremi, već usputna postaja, ilustracija koja se ugrađuje u lirsku pripovijest što slijedi nakon što se formira osobnost pripovjedačeva *ja*. Mnogi će opaziti da u epu Zrinskoga nema prikaza umjetnina, ni opisa slikarskih djela, no upravo ga to pomanjkanje ekfrazo izdvaja iz onodobne marinističke mode. Tu nema ni Ahilova štita ni pokrivača postelje s Pelejevim likom... Naravno da ih nema, kad je veći dio zbirke, ep sâm po sebi jedinstvena a golema ekfrazo. A možda bi je i Zrinski tako nazvao da je u njegovo doba bio izumljen film, jer *Propast Sigeta* i nije ništa drugo do ekranizirana tragedija, točnije njezina redateljska inačica iz koje nisu odstranjene ni upute ni autorovi komentari, a pripovjedač Zrinski itekako voli upadati naraciji u riječ; on uči iz primjera, primjera za samožrtvovanje i herojsku smrt, usput interpretira proces poduke tijekom koje će njegov pradjed toj “radosnoj smrti” podučiti i sigetske branitelje. “Tako zbori veliki Zrini, i vitezi svi / Rad bijaše na rečeno spravni” (*Obsidio*, XV, str. 9: 1–2); “Toliko ih je a jauka nigdje / Kad veselo i rad svak mrije” (XV, str. 105: 1–2) – kaže ep, a “U radosti minut pod pepelom domovine” – dodaje zbirka u konkluziji (*Peroratio*).¹⁴

Međutim, pjesnička zbirka Nikole Zrinskog nije iznimno djelo samo zato jer je on u lirsko tkivo, za ono doba posve neuobičajeno, utkao herojski ep, a ne obrnuto, već i zato jer iznimno svjesno prikazuje nadmetanje dviju velikih poetskih škola. Nikola Zrinski je već sa šesnaest godina osobno susreo papu Urbana VIII. koji mu je tom prigodom darovao zbirku vlastitih stihova na latinskom jeziku, upravo onu koja je povela pravu pjesničku revoluciju protiv onodobno pomodne barokne pjesničke škole Giambattiste Marina.¹⁵ Nasuprot marinizmu izgrađenom na topičkom materijalu petrarkističke poezije, a koji vrvi končetima, oštroomnim (“argutim”) metaforama komplicirane logike, naglašenom senzualnošću i erotskom aluzivnošću, papa proklamira neki novi, klasicizirajući smjer (stručna ga literatura naziva još i “drugom renesansom”) u poeziji, onaj koji preferira prozračnost u izrazu i pobožnu tematiku. “Zašto bismo pjevali o Orfejevim lutanjima podzemljem, ako nas je Isus otkupio od pakla strasti?”¹⁶ – piše u uvodnoj elegiji, koju povjesničari književnosti često nazivaju “pjesničkom enciklikom”.¹⁷ Naime, papa Urban je smatrao da Marino prostituira nevine Muze kad ih pretvara u Sirene,¹⁸ no zato će im ta nova škola vratiti njihove stare vrline. Nikola Zrinski ne samo što je vrlo dobro znao za nadmetanje dviju škola (o čemu svjedoči i njegova knjižnica u kojoj nalazimo djela teoretičara obiju škola u ponajboljim i posve svježim izdanjima mletačkih i rimskih nakladnika), nego je učinio jednu sasvim neobičnu stvar. Pobjedu ideologije klasicističke škole, nadvladanu senzualnu ljubav i bijes, pokajanje, religijski zanos i povratak Isusu on će u *Adriai tengernek Syrenaia* prikazati sredstvima marinističke poetike, tj. koristit će poetički jezik neprijatelja. A možda je tu riječ i o nečemu mnogo višem. Jer nadmetanje dviju pjesničkih škola postaje dio naracije, a u okviru te apstrakne poetičke radnje, one se sjedinjuju u novoj sintezi. Po mome mišljenju, to je stoicistička sinteza. Detaljna rasprava o tome bi nas sada odvela predaleko, no na ovome mjestu ipak ne mogu odoljeti jednoj kraćoj misaonoj refleksiji.

Da je Zrinski bio itekako sklon stoičkoj misli dade se zaključiti iz podosta činjenica. Naime, u njegovoj

¹⁵ Vidi: Eraldo Bellini. *Agostino Mascardi tra ‘ars poetica’ e ‘ars historica’*. Milano: Vita e Pensiero, 2002, str. 15–47.

¹⁶ “Orphea cur canimus penetrantem ad Tartra, victor, / Si spolians Erebum Christus ad astra redit?” Mahpaei Barberini. *Poesis probis et piis ornata documentis primaevae decori restituenta*, u: I. a. *Poemata*. Antverpiae: Plantin, 1634, str. 5. Vidi još o Urbanovoj eri: Peter Rietbergen. *Power and Religion in Baroque Rome*. Barberini Cultural Policies. Leiden: Brill, 2006, str. 95–142.

¹⁷ Marc Fumaroli. *L’ inspiration du poète Poussin*, u: I. a. *L’ école du silence. Le sentiment des images au XVII siècle*. Paris: Flammarion, 1994, str. 101–103.

¹⁸ Puno kritiziran *locus* je Marinov *Adone*, V. 32 (“Con le sue dotte e vergini Sirene / discende Apollo da que’ verdi monti...”). O žestokoj raspravi usp. Anna Li Vigni. *Poeta quasi creator. Estetica e poesia in Mathias Casimir Sarbiewski*. Palermo: Centro Internazionale Studi di Estetica, 2005, str. 20–36.

¹⁴ Zrínyi, *Összes*, I, str. 396.

knjižnici nalazimo djela kako antičkih stoika, tako i klasika novovjeka stoičke filozofije, dakle i Seneku i Justusa Lipsiusa. Uostalom, stalnost je ključna kategorija u usporedno s epom nastaloj prozi Zrinskoga *Vrli kapetan (Vitéz hadnagy)*, ona vrlina kojoj je i Lipsius posvetio zasebnu monografiju (*De Constantia*, 1584),¹⁹ da bi u *Razmišljanjima o životu kralja Matije Zrinski* otišao čak i korak dalje, nazvavši Lipsiusovu *Politicu* “knjižicom zlaćanom”.²⁰ Kao što ni na geslo “Sors bona nihil aliud”, na taj očito stoičkim svjetonazorom nadahnut osobni *symbolum*, ne nailazimo jedino u *ex-librisima* ulijepljenima u knjige njegove knjižnice, nego se isti moto izvija i iz usta oklopljenog viteza moreplovca na naslovnoj ilustraciji zbirke *Syrena*.²¹ No, kao što spomenuh, središnju ulogu u kompoziciji zbirke dobiva Orfej, amblematski lik kako antičke tako i novovjeka stoičke tradicije. A otkrijemo li podrijetlo slike toga “stoičkog Orfeja”, možda ćemo se približiti i pravilnoj interpretaciji poetske poruke zbirke.

Što se antičkih izvora tiče, čini mi se da je poetsku invenciju Zrinskog snažno potaknulo jedno vrlo pomno čitanje Seneke. U čakovečkoj knjižnici nalazila su se čak tri izdanja Senekinih drama,²² od kojih su se dva doduše izgubila, što me navodi na pomisao da je Zrinski to štivo gotovo cijelo vrijeme držao na stolu. Jedna od glavnih tema u Senekinu dramskom korpusu, motiv koji se neprestano vraća, Orfejevo je nadmetanje s Herkulom.²³ No Zrinskom je očito najdraža bila jedna pseudosenekinska tragedija, jer je u svojoj prepisci dijelove *Herkula na Eti (Hercules Oetaeus)* citirao čak triput. Na ovom bih mjestu ilustracije radi spomenuo ipak samo ono njegovo najpoznatije literarizirajuće pismo upućeno nepoznatoj osobi iz 1663, u kojem kaže: “... toliko sam prezreo sve strahote da sad već namjerno izazivam sudbinu.”²⁴ Sjetimo se

kako Senekin zbor zbori o Herkulu: “... fataque neglecti et mortem indomito pectore provocat,”²⁵ da bi onda na kraju komada, u jednoj poduljoj dionici opjevao i tragediju Orfeja koji je doduše nadvladao pakao, ali ne i sebe i vlastite čežnje pa je tako izgubio Euridiku, dok je Herkul, prikazujući samožrtvu, sâm sebe palio na lomači i nagrada mu je za takve patnje bila uspeće na nebo.²⁶ Enigmatski završni stih zbirke *Syrena* (“u radosti minut pod pepelom domovine”, *Peroratio*, str. 4: 4)²⁷ vizualizira upravo takav veličanstveni svršetak, iako se ni ovdje, kao ni kod Seneke, ne radi ni o kakvom proglašenju konačnog poretka u nadmetanju. I stihovi koji mu prethode (“Slavu ne tražih samo perom, / Već i zastrašujuće ubojitom sabljom”, *Peroratio*, str. 4: 1–2) nude dvojako rješenje, jer “može ispasti i ovo ali i ono”, osim što su i svojevrсна jeka završnog zbora iz drugog čina *Bijesnog Herkula (Hercules furens)*. Onog zbora koji će prije Herkulova puta u pakao opjevati Orfejev hod po podzemlju da bi se dočarao kako se smrt može pobijediti na dva načina, ili snagom pjesničke riječi, ili snagom sirove sile: “Quae vici potuit regia carmine, / haec vici poterit regia viribus.”²⁸ A da bi nam slika bila potpuna, sjetimo se i sraza sirenâ s Orfejem u *Medeji*, kad zbor slijedi brod Argo na njegovoj plovidbi, pritom nabrajajući sve napasti koje ugrožavaju grčke junake sve dok se ne naide i na najveću ugrozu od svih, na pjev sirena: “Quid cum Ausonium dirae pestes / voce canora mare mulcerent, / cum Pieria resonans cithara / Thracius Orpheus / solitam cantu retinere rates / paene coegit Sirena sequi?”²⁹

Zaista, čini se da je Zrinski na ovo spiritualno putovanje pošao kao *alter ego* Argonautima pridruženoj Orfeja koji je, kao što se to dade iščitati iz *Peroracija*, makar je očito bio sirenskiji od svih sirena jer je snagom svojega pjevačkog umijeća pobijedio čak i moć zavodljiva pjeva, na kraju poprimio Herkulova svojstva. Međutim, ovdje se ne očituje jedino to da bi se Zrinski na razini simbola, a i kroz aluzije na antičko pjesništvo, poistovjećivao s herkulskim moralom svog pradjeda, kad se to već dogodilo u epu. Poetska mu je poruka daleko složenija od ideološke, budući da zbirka *Syrena* nipošto nije oproštaj od pjesništva općenito, već samo od marinističkog poimanja ljubavne poezije, a k tome joj nije nakana idealizirati herojski ep, već postići novu sintezu epike i heroičko-religijske lirike.

Isti smjer pokazuju i rezultati propitivanja utjecaja novovjekih stoika na njegovu misao. Naime, u koncepciji oblikovanja zbirke *Syrena* uočavamo nemalu, čak i od Lipsiusa veću ulogu Baconove stoičke etike.

¹⁹ Npr. Zrínyi Miklós. *Vitéz hadnagy*, u: Zrínyi. *Összes*, I, str. 485. (Aph. 22. Constantia, fortitudo in adversis.) Iz starije literature je od temeljne važnosti Tibor Klaniczay. *A fátum és szerencse Zrínyi műveiben*. Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem, 1947.

²⁰ Zrínyi Miklós. *Mátyás király életéről való elmélkedések*, u: Zrínyi. *Összes*, I, str. 623.

²¹ Usp. Zoltán Ferenczi. *Zrínyi jelszava*, u: *Budapesti Szemle* 187, 1921, str. 1–48; Gábor Farkas Kiss. *Képköltés és imagináció a Syrena-kötet címlapján*, u: I. a. *Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában*. Budapest: L’Harmattan, 2012, str. 111–134; Margarita Šimat Sveštarov. *Dioskurska ikonografija braće Nikole i Petra Zrinski u 17. stoljeću (Zrinska concordia u metafori i alegoriji)*, u: *Susreti dviju kultura*, str. 353–382; Mirta Maltar. *Ikonografska i tekstualna struktura mađarske i hrvatske Syrene*. Diplomski rad, rukopis. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za hungarologiju, 2015.

²² *A Bibliotheca Zriniana története és állománya / History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*. Gl. ur. Tibor Klaniczay. Budapest: Zrínyi, 1991, str. 274–275.

²³ Charles Segal. *The Myth of the Poet*. Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press, 1989, str. 95–117; Gregory A. Staley. *Seneca and the Idea of Tragedy*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2010, str. 61–63, 98–99.

²⁴ *Nepoznatome*, Čakovec, 2–15. svibnja 1663. Zrínyi. *Összes*, I, str. 329.

²⁵ *Hercules Oetaeus*, str. 154–155.

²⁶ *Ibid*, str. 1031–1130.

²⁷ *Vigan burittatom hazám hamujával*, u: Zrínyi. *Összes*, I, str. 396.

²⁸ *Hercules furens*, str. 590–591.

²⁹ *Med*, str. 355–360.

Da se Zrinski zanimao za djela Francisa Bacona odavno je poznata činjenica, pa i to da u šestom “diskursu” o sreći i fatumu u *Vrlom kapetanu* opširno citira (iako bez navođenja imena izvornog autora) esej *O sreći* toga engleskog filozofa.³⁰ U knjizi se s Baconovim djelima prevedenima na talijanski, a koju je Zrinski onomad imao, pod naslovom *O mudrosti starih* (*Della sapienza degli antichi*) nalazi i jedan mitografski rad od 33 kratka poglavlja, koji u formi moralne alegorije interpretira priče o poznatim likovima iz grčke mitologije.³¹ A zadnje mu, 33. poglavlje govori upravo o sirenama!³² Usto je sirenski zov predstavljen kao simbol senzualne erotske lirike, a za primjer se navode Katul i Petronije. A kako da se borimo protiv njega? – pita se Bacon. Mogući su odgovori načinjeni od sastavnica dviju onodobno vrlo rasprostranjenih moralnih alegorija, od priče o Odiseju i mita o Orfeju. Prvu mogućnost borbe, a to je put prosječnog čovjeka, predstavljaju Odisejevi vitezovi: uši su im voskom začepljene pa ne mogu čuti kobni pjev. No vođa im odabire onaj drugi put: on stoičkom dušom koja se ufa u postojanost (*constantia*) odolijeva iskušenju pa se umjesto uživanja u nasladi (*voluptas*), zadovoljava njezinim promatranjem; dakle, vlada se kako i dolikuje filozofu. Orfejev pak put pripada poeziji, jer je on taj koji, pridruživši se putnicima broda Argo, uspijeva natpjevati sirene čiji pjev zove u smrt! Osim toga, Bacon pridaje temi Orfejevih pjesama posebnu težinu, ustvrdivši da je “zapjevavši prateći se na lutnji pohvale bozima, on zbnurio i nadvladao glasove sirena, jer njegovo meditiranje o božanskim stvarima nadmašuje sve osjetilne naslade *ne samo snagom, već i slatkoćom i finoćom*.”³³ Valjda neće biti pretjerano u ovoj konstrukciji prepoznati poetski program zbirke *Syrena*, pa i ključ interpretacije lirske pripovijesti, no nemojmo pritom smetnuti s uma ni to da je pri oblikovanju Isusova lika u kršćanskoj literarnoj i ikonografskoj tradiciji bio upravo Orfej najbližim uzorom.³⁴

Vratimo se sad na Ozalj i pogledajmo kako se snašao Petar Zrinski, na koji je način preveo, odnosno prilagodio pjesničke zamisli starijeg brata hrvatskoj književnoj tradiciji.

Pitanje je više nego komplicirano, pošto na hrvatskim prostorima sredinom 17. stoljeća nije postojala jedna, već su bile barem dvije (ako ne i tri) književne tradicije koje su se razvijale usporedno, a nisu se razlikovale samo po poetici, književnosociološki ili zemljopisno i politički, nego i lingvistički, ovisno o tome koje im je narječje bilo milije. Petar Zrinski se po tom pitanju svjesno našao na granici, mogao bih čak reći da je on svoju poziciju zamislio “na tromedi”, u nekom virtualnom sjecištu i središtu trodijalektalnosti. Istraživanja Josipa Vončine odavno su otkrila iznimnu važnost “ozaljskoga književnog kruga” Petra Zrinskog, Ane Katarine Zrinske i njima bliskih autora, u približavanju različitih hrvatskih narječja.³⁵ S književnog aspekta pothvat Petra Zrinskog posve je nevjerovatna, gotovo vratolomna prijevodna egzibicija.³⁶ I samo ga topos obvezatne stidljive skromnosti tjera da učene krajiške vitezove doživljava svojom publikom. Jer i on zna da takvi ne postoje (ili ako ih je i bilo, bili su tako malobrojni da su svi mogli komotno stati u njegovu ozaljsku radnu sobu). Međutim, publika pred kojom se on zapravo predstavlja, to je ona hrvatska književna publika koja obitava u dalmatinskim gradovima, dvojezična je, knjige čita u izvorniku pa vrlo dobro poznaje Marinovu poeziju, idile, te će i od svojih pjesnika očekivati njoj ravnu hrvatsku inačicu; no to je i ona publika čiji su najboljestojeći reprezentanti, plemići i trgovci, redovni posjetitelji opernih izvedbi ustaljenih i u Mlecima od kraja 1630-ih, koji će libreta ponijeti kući i prevesti ih. Sjetimo se pritom mladoga Gundulića i njegove *Arijadne* ili *Euridice* Paska Primovića, da spomenem samo najpoznatije primjere.³⁷ Ali i pohvalnice dubrovačkog pjesnika

³⁰ Zrínyi. *Vitéz hadnagy*, u: Zrínyi, *Összes*, I, str. 462–463, 466 (Disk. 6). Pál Berg. *Angol hatások XVII. századi irodalmunkban*. Budapest: Egyetemi Ny., 1946, str. 132–134.

³¹ *Opere morali di Francesco Bacon*, cioè *Saggi morali, Sapienza degli antichi, Aggiunta di sette saggi morali, Trentaquattro esplicationi delle sentenze di Salamone*. Venetia: Bariletti, 1639. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, BZ 232 (usp. *Bibliotheca Zriniana*, str. 346).

³² *Le Sirene o vero la Voluttà*, u: Bacon, *Opere morali*, str. 254–259.

³³ “Efficacissimo però in ogni modo è il rimedio d’ Orfeo: il quale cantando e risonando le divine lodi, confuse e ribattè le voci delle Sirene. Le meditazioni delle cose divine non solo di forza, ma anco di dolcezza e gusto superano ogni piacere del senso.” Bacon, *Opere morali*, str. 259.

³⁴ Eleanor Irwin. *The Songs of Orpheus and the New Song of Christ*, u: *Orpheus. The Metamorphoses of a Myth*. Ed. by John Warden. Toronto: University of Toronto Press, 1982, str. 51–62; John Block Friedman. *Orpheus in the Middle Ages*. Syracuse (N.Y.): Syracuse University Press, 2000. str. 38–85.

³⁵ Josip Vončina. *Ozaljski jezično-književni krug*, u: *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 10, 1968, str. 195–205; Zlatko Vince. *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora*. Zagreb: Matica hrvatska, 1990², str. 36–38.

³⁶ Temeljna literatura za sljedeće: Pavao Pavličić. *Krajinski tovariš*, u: I. a. *Skrivena teorija*, Zagreb: Matica hrvatska, 2006, str. 177–194; I. a. *Obsida sigecka*, u: I. a., *Epika granice*, Zagreb: Matica hrvatska, 2007, str. 163–202; Dunja Fališevac. *Hrvatska epika u doba baroka*, u: *Hrvatski književni barok*. Ur. Dunja Fališevac. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 1991, str. 155–198.

³⁷ Nikica Kolubić. *Gundulićeve rane drame i formiranje njegove pjesničke ličnosti*, u: *Dani hvarskog kazališta. Eseji i grđa o hrvatskoj drami i teatru*, 4, XVII. stoljeće. Ur. Marko Fotez, Franjo Švelec. Split: Čakavski sabor, 1977, str. 51–76; ~~Slobodan Prosperov Novak. Povijest hrvatske književnosti, III. Od Gundulićeve “Poroda od tmine” do Kačićeva “Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga” iz 1756., Zagreb: Antibarbarus, 1999, str. 236.~~

Vladislava Menčetića Petru Zrinskom (*Trublja slovinska*, 1663, str. 65),³⁸ jer ta gesta nije toliko zanimljiva po svojoj političkoj važnosti, koliko po tome što implicira da je “slavenski Apolon” (kako ga Menčetić zove) bio mnogo bliži dubrovačkom pjesništvu no što bismo to mogli pretpostaviti; naime, on je sa svojom *Sirenom* zapravo želio toj javnosti predočiti jednu sjevernjačku, a heroičnu tematiku, trudeći se gundulićevski opjevanu tursku temu s poljskog “vratiti kući”, na domaće tlo. Petar je, dakle, obavezu tumača u ovom slučaju shvatio u najširem mogućem smislu, jer se nije ograničio samo na posredovanje između dvaju jezika (mađarskog i hrvatskog) i dviju kultura, a prevodeći nije se našao samo na razmeđu čak triju narječja, nego je morao ekvilibrirati između triju poetika, istodobno se ravnajući prema rimskim klasicizirajućim antimarinistima, prema marinističkom baroku koji je prevladavao u dalmatinskom priobalju, te prema poetici hrvatskoga usmenog epskog stvaralaštva. Ovo se potonje rijetko kad spominje, njime se umjesto povjesničara književnosti uglavnom bave folkloristi, premda je opće poznato da dok je Nikola od najranije mladosti proučavao starougarske kronike i povijesnu literaturu koja se ticala Sigeta, dotle je Petar vlastoručno skupljao i zapisivao bugaršnice i njima srodnu građu.³⁹ U svjetlu svega navedenog, preferencije su hrvatske *Sirene* posve jasne. Petar će po pitanju nacionalnog identiteta htjeti kooperirati s Nikolom, no kad je riječ o pjesničkim rješenjima, i jedan i drugi će se podrediti utjecajima koji su među sobom bitno različiti. Nikola je mogao s obzirom na očekivanja čitatelja na mađarskom jeziku slobodno eksperimentirati s fuzijom obaju talijanskih poetskih uzora, budući da se ondje, ne računajući jedinog Bálinta Balassija, jedva što znalo o petrarkističkoj tradiciji, a kamoli o njezinoj u međuvremenu unaprijeđenoj marinističkoj varijanti. Rješenje mu je ingeniozno, no sa svoje strane nije mogao računati na publiku koja će ga čitati s razumijevanjem, nije imao čak ni virtualno čitateljstvo, jer će mađarska književna javnost tek stotinjak godina kasnije stići do toga da shvati *Syrenu*, dok će istinska recepcija djela Zrinskoga, a zatim i njegovo kanoniziranje u povijesti mađarske književnosti uslijediti istom potkraj 18. stoljeća, a završiti u drugoj polovici 19. stoljeća.

Nasuprot tome, Petrova je publika mala, a virtualna velika, no iz mađarske je *Syrene* može senzibilizirati samo njezin marinistički sloj. Međutim, taj virtualni čitalački krug koji Petar osjeća za leđima dok piše, odnosno prevodi, nije pretjerano zainteresiran ni za kakvu kritiku marinističke poetike, pa čak

ni onda ako je ta kritika tako suptilna da su ju mogli razumjeti jedino učeni čitatelji s dubokim poznavanjem pjesništva onog doba, a koji pritom jednako dobro vladaju i talijanskim i mađarskim (no takvi ne samo da bi stali u čakovečku radnu sobu Nikole Zrinskog, nego bi ih on mogao bez problema posjesti i oko svojega malenog radnog stola). Ali bacimo sad pogled i na kazalo hrvatske *Sirene*. Tekstovi koji su bili predmetom proučavanja Đure Novalića, a poslije i Pavla Pavličića i drugih, nalaze se jednako poredani i u mađarskoj i u hrvatskoj zbirci, no otkrivanje odstupanja među njima još ni izdaleka nije završen proces. Ja bih sada skrenuo pozornost samo na ona najvažnija. Petar je, primjerice, “preskočio” (i izostavio) čitavu jednu pjesmu, i to onaj prvi prekrasni dio iz *Fantasia poetice* (s razgovorom Titira i Viole), no zauzvrat je dopisao dvije strofe drugoj Orfejevoj elegiji, a što je još važnije, unio je presudne izmjene u *Fantasiu poeticu II* koje su zadirale u koncepciju. Što znače ta zadiranja?

Krenimo unatrag. Nikola u *Fantasia poetica II*. slijedi dobro poznati obrazac eho-efekta i radikalno ruši i isprevrće opća mjesta marinističke poetike. Ruža je u tradicionalnoj udvaračkoj lirici topos nečega lijepog, označava ljubovcu, ženu. No u mađarskom izvorniku ova se metafora promeče u metonimiju i parodističkom opscenošću na nedvosmislen način simbolizira “ružu” pohotnog udvarača, a pjesnik će potanko navesti i njezine prednosti (cvijet joj je crven, korijen snažan, cijela “krasno miriše”, stoji u trnju, ali ono nije bodljikavo, “trajnica” je, odnosno, neće uvenuti već nakon prve upotrebe itd.), hrabreći pritom pčelicu, ljubljenu draganu, neka s povjerenjem sleti na nju, i ne samo jedanput, ni dvaput... Mislim da nema smisla nastavljati, kao i današnji, tako bi i ondašnji čitatelji ionako već shvatili o čemu je riječ.⁴⁰ Petar će, međutim, u svojoj parafrazi vratiti ruži njezin konvencionalni značaj, ona će kod njega opet biti metaforom za ženu i ljubovcu, on će Nikolin parodizirano mucavi eho-efekt preobraziti u pravilan odjek, a ona će pak pčelica takoreći neprimjetno odzujati iz stiha, jer joj nema ni traga u besprijekorno mariniziranoj hrvatskoj pjesmi:

Rušica ljubljena,
ka si bila verna,
dobro negda znana,
međ vsimi zibrana,
premda si zabila
i ņega smutila,
ne stane ljubiti,
za tobom zdihati,
pokoran ti biti,
šeļom ti slušiti.⁴¹

³⁸ S novijom bibliografijom vidi Ivana Brković. *Semantika prostora u Trublji slovinskoj Vladislava Menčetića*, u: *Anali Dubrovnik* 50, 2012, str. 259–280.

³⁹ Maja Bošković-Stulli. *Popevka od Sviljojevića (iz ostavštine Petra Zrinskog)*, u: *Narodna umjetnost* 9/1, 1973, str. 23–38.

⁴⁰ Detaljnije u: Sándor Bene. *Júlia– avagy az “első vers” legendája*, u: *Irodalmi Magazin* 2/4, 2014, str. 55–58.

⁴¹ *Adrijanskoga mora Sirena*, str. 287.

Mađarska *Orfejeva žalost (Orfej II)* zapravo je doslovni prijevod Marinove Orfejeve idile.⁴² Važnost joj leži u manjku, u činjenici da je pjesma namjerno ostavljena u torzu; tekst se prekida, a time, prilagođavajući se postulatima moralne alegorije kompozicije *Syrene*, ne “umire” samo Orfej, već pjesnik-potomak simbolično “ubija” i pjesnika-pretka, Zrinski ušutka Marina, ističući time koliko je pjesnički jezik i poetički ideal koji potonji zastupa neprikladan da ponese religioznu i herojsku tematiku. Petar, međutim, nastavlja i u skladu s retoričkim pravilima privodi poemu kraju; dakle, on ne ušutka Marina, nego prikrivenu kritiku na Marinov račun.

I na kraju dolazimo do prve *Fantasie poetice*, pastirske idile koja je možda jedno od pjesnički najljepših mjesta u mađarskoj *Syreni*, do dijaloga između pastira Titira i Viole, u kojemu Titir nagovara Violu da se kloni nasrtljiva udvarača Likaona i postane njegovom dragom, a koji u pohrvaćenju inačici zbirke netragom nestaje, unatoč tome što u njemu nema ničega neprikladnog, a da ne bi moglo poslužiti ciljevima Petra Zrinskog, tim više što je prepun imitacija Marina, a i cvijet se kao metafora za ženu pojavljuje u izvornim i konvencionalnim okvirima.⁴³ No razlog cenzuri ovaj put nije poetski, već obiteljski. A da bismo razumjeli o čemu se radi, moramo se vratiti u vremenu, pri čemu će nam dobro doći i dvije male genealoške tablice. Junaci priče u jednoj su braća Drašković, Nikola I. (1595–1662) i Ivan III. (1603–1648), ovaj potonji i hrvatski ban od 1640. do 1646, a zatim ugarski palatin od 1646. do 1648. te njihov rođak u drugom koljenu Gašpar III. (1605–1662), a i njegovo jedino dijete Marija Euzebija Drašković (1628–1650), prva supruga Nikole Zrinskog, čijom će smrću taj porodični ogranak i izumrijeti. Akteri na drugoj strani su dvojica Frankopana, Nikola IX. (1584–1647) i njegov brat Vuk II. Krsto Frankopan (oko 1578–1652) te četvero djece potonjeg, kod kojih sam u genealoškoj tablici naveo samo godine smrti: Gašpar (1653), Juraj (1661), Fran Krsto (1671) i Katarina (1673).

Zaplet počinje negdje početkom 1620-ih, kada hrvatski ban Nikola IX. Frankopan u doba ratova protiv Gábora Bethlena postaje ljuti neprijatelj obitelji Zrinski. No kako za svojeg banovanja nije bio u stanju smiriti unutarnje tenzije u zemlji, vladar ga je bio prisiljen smijeniti s položaja, a zatim salomonski odlučio banske dužnosti dodijeliti mladom Jurju Zrinskom, ocu braće budućih političara i pjesnika, što je pak grofa Frankopana toliko uvrijedilo da će on godine 1634. čak oporučno uvjetovati kako će svoje nećake, budući

da svoje djece nema, materijalno pomagati jedino onda ako i oni nastave porodičnu protuzrinsku politiku. Oštricu animoziteta otupjet će neočekivani, a smioni potez Petra Zrinskog, kad se 1641. oženio Vukovom kćeri Katarinom Frankopan. Međutim, popuštanje napetosti bit će kratkog vijeka, jer su krhki obiteljski mir upropastili upravo Nikolini bračni planovi. Da bi se vjenčao s Marijom Euzebijom Drašković, morale su se raskinuti njezine zaruke s Jurjom Frankopanom (Vukovim mlađim sinom, Katarininim starijim bratom i nećakom grofa Nikole IX), sklopljene još dok je ona bila u ranom pubertetu. A nije se radilo samo o osobnoj privlačnosti, brak je imao veze i s imovinskom politikom Zrinskog. On je naumio povratiti političke pozicije svojega rano preminulog oca, ali i srediti klimavo materijalno stanje obitelji, a put i do jednog i do drugog cilja vodio je preko stjecanja vlasništva nad strateški važnim posjedima Draškovićevih u okolici Zagreba. A s grofom Gašparom dalo se razgovarati; on je, zahvaljujući braku s Margitom Alapy, golemim imetkom povećao svoje ionako zamjetno nasljedstvo, no zbog strasti prema skupljanju starina i darežljive mecenature u korist crkve neprestano je zapadao u materijalne poteškoće. Danas bismo rekli da je imao problema s likvidnošću, a Zrinski je upravo to iskoristio kad se s njim 1639. preliminarno nagodio o razvrgavanju zaruka njegove kćeri s Frankopanom, da bi onda, nakon nezaboravno skandaloznog vjenčanja, uplovio u bračnu luku s Euzebijom; međutim, kad je ona 1650. umrla bez djece, zbog vlasničkih je prava nad posjedima koje je ona unijela u brak, buknuo između Gašpara Draškovića i Nikole Zrinskog pravi pravcati građanski rat.⁴⁴

Istraživači mađarske književne povijesti već su odavno zaključili da se iza likova bukoličkog ciklusa u zbirci *Syrena* kriju sudionici jednoga davnašnjeg ljubavnog nadmetanja. Iza Violina lika valja tražiti Mariju Euzebiju Drašković, a u Berlebi vjerojatno Euzebijinu sestričnu Barbaru, kći hrvatskog bana Ivana Draškovića. A Lovac, ali i Titir i Orfej, štoviše, čak i Ariadna, nisu nitko drugi doli sâm Nikola Zrinski. Za Likaona se ispostavilo da bi to mogao biti grof Juraj Frankopan Tržački, sin generala Vuka II. Krste Frankopana, Euzebijin prijašnji zaručnik. Za Vertuma, koji se ženi drugom patnjom srca neutješnog “zvira”, odnosno Lovca, s Hajnal, ustanovilo se da je to grof Ferenc Nádasdy, pa prema tome ni Hajnal (hrv. Zora) ne može biti nitko osim Anne Júlije Esterházy, mlađe sestre kasnijega ugarskog palatina Pála Esterházyja.⁴⁵

⁴² O kompoziciji v. Iván Sándor Kovács. *A lírikus Zrínyi*. Budapest: Szépirodalmi, 1985, str. 211–221; s novim podacima Marinovih reminiscencija kod Zrinskog: Gábor Kiss Farkas. *A filológus Zrínyi és a reneszánsz olvasáskultúra*, u: I. a. *Imitáció és imagináció*, str. 142–150; I. a. *Zrínyi, Marino és a 17. századi eposz*, u: *ibid*, str. 156–160.

⁴³ Kovács, *A lírikus Zrínyi*, str. 150–166.

⁴⁴ O svemu navedenome, s izvorima i opširnomo literaturom vidi: Sándor Bene. *Constantinus i Victoria. Priča o prvom braku Nikole Zrinskoga*, u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*. Ur. Pál Fodor, Dénes Sokcsévi, Jasna Turkalj, György B. Lukács. Budapest: MTA BTK, 2015, str. 640–651.

⁴⁵ Usp. Kovács, *A lírikus Zrínyi*, str. 47–73.

Nakon svega ovog postaje jasno i što znači gesta Petra Zrinskog. Bolna srca doduše, bio je prisiljen cenzurirati Likaonov karakter prikazan u nepovoljnom svjetlu, bez milosti ga izbaciti, tim više što je u to doba ta priča već i samome Nikoli bila pomalo nelagodna (budući da mu je međuvremenu nova supruga rodila čak troje djece), a tek njemu, mužu Katarine, koja je bila nitko drugi doli mlađa sestra nekadašnjega nasamarenog zaručnika Jurja! I zato je odlučio: o šurjaku samo dobro ili ništa pa uzeo škare... Ono što je on želio, suvremeni žanrovski i poetski hibrid koji integrira dihotomiju herojskog i lirsko-ljubavnog, to je ionako postigao. Petrov cilj bio je ništa manje od barem virtualnog ujedinjenja domovine, a njegova se *Adrianszkoga mora Sirena* obraća kako u posveti spomenutim “vse Horvacke i Primorske Kraine hrabrenim Vitezovom”, tako i onodobnom obrazovanom hrvatskom čitateljstvu u dalmatinskim gradovima (koje čita talijanski, a ukus mu je odškoloivan na Petrarki i Marinu).⁴⁶

JEDNA PREŠUĆENA RASPRAVA I GUNDULIĆEVA TRADICIJA

Odstupanja u lirskom korpusu dviju zbirki *Syrena* dosad je malo tko istraživao.⁴⁷ Zato se znanost više bavila komparativnim proučavanjem dvaju spjevova. Istraživanja su iznijela na vidjelo brojna bitna odstupanja, za većinu njih pronašlo se i podosta zadovoljavajućih objašnjenja, mahom temeljenih na snažnom hrvatskom domoljublju Petra Zrinskog, ali i na njegovu, za razliku od brata, manje tolerantnom, a vrlo ratobornom katolicizmu. Međutim, izučavanje epova i dalje duguje objašnjenje one najvažnije, ili barem najupadljivije razlike među njima.⁴⁸ A javlja se na vrhuncu zadnjeg, XV. pjevanja *Propasti Sigeta*, kad glavni junak spjeva navali iz tvrđave i, ostavljajući svoje vitezove daleko iza sebe, sâm se probije kroz turske redove i vlastoručno ubije protivnikova vladara sultana Sulejmana.

Szulimán jó lóra ülni igen siet,
De bán gyorsasága már régen ott termett,
Tízet ottan levág császár segítségét,
Így császárnak osztán Zrini szólni kezdett.
Vérszopó szeléndek világnak tolvaja,
Telhetetlenségednek eljűtt órája;
Isten bünei det tovább nem bocsátja,

⁴⁶ Mirko Zogović, *Marino i marinovski motivi i teme u dubrovačkoj književnosti XVII. veka*, u: *Hrvatski književni barok*, str. 53–97.

⁴⁷ Rijetka (ali prekratka) iznimka: Lívía Sója, *Zrínyi Miklós és Zrínyi Péter a magyar és a horvát irodalomban (A magyar és a horvát Syrena-kódex összehasonlító vizsgálata)*, u: *Zemléní Múzsza* 8/4, 2008, str. 5–12.

⁴⁸ Novalić, *Mađarska i hrvatska “Zrinijada”*, str. 122–123; njegov je pokušaj upravo jedina iznimka, ali objašnjenje koje nudi nije u citiranim izvorima uvjerljivo argumentirano (npr. kod Istvánffyja); usp. *Dodatak*, u: *ibid.*, str. 144–148.

El kell menned, vén eb, örök kárhozatra.
Így mondván derekában ketté szakasztá,
Vérét és életét az földre bocsátá;
Átkozódván lelkét császár kiindítá,
Mely testében éltét oly kevélyen tartá.⁴⁹

Nakon toga se kapetan Nikola Sigetski vraća svojim ne bi li pod kišom janjičarskih metaka s njima dočekao junačku smrt i bio sudionikom zajedničke apoteoze, kad im duše anđeli odvođe na nebo. Taj završni prizor, koliko god bio fikcijom, u konačnici je tek donekle uljepšan, ali samo toliko da malo “podigne” povijesnu stvarnost. Međutim, u usporedbi s njim vlastoručno ubijanje sultana već je fikcija u fikciji, pa može imati jedino pjesničku, ali ne i povijesnu vjerodostojnost. Zato ništa ne iznenađuje više nego kada Zrinski u obraćanju *Čitateljima* zadnje retke uvoda zbirke *Syrena* posvećuje upravo ovoj “fikciji”, pritom ostajući uporan u tvrdnji da je ono što je napisao o sultanovoj smrti čista povijesna istina: “Smrt sultana Sulimana pripisah ruci Nikole Zrinskog, jer tako sam o tome učio iz hrvatskih i talijanskih kronika, a i sami Turci o tome tako govorahu i tako vjerovalahu.”⁵⁰

Međutim, o tome u preradi Petra Zrinskog nema ni riječi u posveti; dapače, na kraju XV. pjevanja hrvatske *Obside* (XV, str. 102–105) čitamo neku posev drugaćiju priču:

Nut sriće, kako ban zamahnul bijaše,
ravno car Suliman na koña sidaše,
čim Harap nesričan glavu podivaše,
tímtoga se car v stran spred bana zmikaše.
Tako cara silna u veloj hitrini
odnese koñina med šatorske tini,
gdí umri ov psina v jadnos prokleščini,
k zvrh krščanina vnoga zla učini.
Prij neg ž njega para, na tla sobom hiti,
nogami udara, ne mre počinuti,
van zubi ocira pak dušinu spusti:
tako on umira, koga Bog zapusti.
Totu z nesričnoga poče jad zvirati
kot z psa čvívoga i črvi vałati,
od gnoja veloga tak poče voñati,
da gore od toga ni moći spisati.

Dakle, Petru Zrinskom ne pada na pamet udvostručiti fikciju, jer je za njega već sasvim dovoljno i to što se sigetski junak probio čak do sultanskog čadora. Zato je kod njega prikaz sultanove smrti prilično realističan: Sulejman uzjaše konja i pokušava pobjeći, no konj se saplete o šatorske konope koji onda

⁴⁹ “Uzjahati konja Sulejman požuri, / No banova se hitrina dotad već tamo stvori, / Sasjekavši čak desetoricu od careve pomoći, / I tako Zrinski mogade prozboriti s carem. // Tornjače krvoločni, lupežu sveg svijeta, / I tvojoj je lakomosti kucnuo čas; / Bog ti grijeha više ne prašta, / Zato pođi, pseto staro, i ti na vječno prokletstvo. // Reče on i raskoli ga na dva dijela u struku, / A krv mu i život izlije na zemlju; / Proklinjući ga car uto ispusti dušu, / Koja mu dotad tako gordo život držaše u tijelu” (*Obsidio*, XV, str. 97–99).

⁵⁰ Zrínyi, *Összes*, I, str. 10.

uguše i njegova jahača. Očito je riječ o neuralgičnoj točki u shvaćanju stvari kod dvojice braće: Petra uopće nisu uvjerali Nikolini argumenti, unatoč tome što u svojoj posveti ističe povijesnu vjerodostojnost mađarskog epa i hvali bratove povjesničke vrline.⁵¹ Naime, onodobni su vjerodostojnima uzimani povijesni izvori (napisani na hrvatskom, talijanskom, njemačkom, latinskom i mađarskom jeziku) bili jednoglasni u tvrdnji da je Sulejman preminuo danima prije završetka opsade, a da je i Zrinskog, čim je izletio iz tvrđave, pokosilo puščano zrno.

Petar Zrinski je po ovom pitanju vrlo jasan, stoga sam mišljenja da je njegov otpor prema jednom od najvažnijih konceptijskih pitanja ne samo spjeva, već i čitave pjesničke zbirke ključ za otkrivanje Nikolinih ideoloških motiva. Jer hrvatske i talijanske kronike, na koje se Nikola poziva, istraživači još odonda uzalud traže; uostalom, znamo da riječ “kronika”, onako kako ju on upotrebljava, može značiti ne samo historiografski rad, već i njegovu pjesničku obradu, štoviše, lako se može odnositi čak i na pučku usmenu predaju,⁵² no, kako god bilo, pjesničkoj hiperboli da je Nikola Sigetski vlastoručno usmratio Sulejmana nema traga ni u mađarskim historijskim spjevovima. Iako smatram da smo tragove dosad tražili na posve krivim mjestima. Zato radije pristupimo problemu iz smjera mogućih povijesnih analogija, onako kako je zacijelo postupio i sâm Zrinski tragajući za prauzorima najvažnijem fikcijskom prizoru svojega spjeva. I ne moramo se predugo zamarati tražeći ih. Jer znamo samo za jednoga (kao što je i on mogao znati također samo za jednog) turskog vladara u povijesti koji je usmrćen od ruke protivničkog vojnika: to je bio sultan Murat I. koji je pao žrtvom atentata uoči Prve bitke na Kosovu polju (1389), a ubio ga je omiljeni vitez srpskog kneza Lazara, stanoviti Miloš Obilić (prema drugim izvorima Kobilić), kojega je onda sultanska tjelesna straža, razumije se, na mjestu sasjekla. O njemu je pak i Zrinski mogao čitati, ako nigdje drugdje onda na talijanskom jeziku u historijskoj pripovijesti *Kraljevstvo Slavena (Il regno de gli Slavi)* Mavra Orbinija, jer se primjerak knjige i danas nalazi u *Bibliotheca Zriniana*,⁵³ a njome se zacijelo, pišući kasnije obitelj-

sku povijest Zrinskih, poslužio i Marcus Forstall, koji je pak osobno potvrdio da je to radio pod budnom paskom Nikole.⁵⁴ Evo dakle, to je ta “talijanska kronika”! Orbini na ovome mjestu, uostalom kao i toliko puta, nije posegnuo samo za povijesnim izvorima, nego i za vrelima iz pučke epike, pa tako i za pjesmama iz “kosovskog ciklusa”, koje su opjevale i Milošev junački čin; osim što je i Zrinski lako mogao doći do tih istih pjesama, jer ako je išta imalo ozbiljnu folklornu tradiciju, onda je to bila upravo Kosovska bitka.⁵⁵ Postojale su, dakle, i “hrvatske kronike”, zasad nismo u mogućnosti pobliže identificirati baš onu jednu za kojom je Nikola posegnuo.⁵⁶ Međutim, Nikolli su ta dva tipa izvora bili zornim primjerom kako neki prijeporni povijesni događaj može postati nositeljem i konstruktivnim elementom epske koncepcije, a njemu je upravo taj element nedostajao pa da čin svojeg pradjeda podigne u epske visine, k tome u visine koje oblikuju i povijesnu svijest.

Tvrdo glavi otpor Petra Zrinskog prema bratovima težnjama ovaj put se ne javlja iz obiteljskih a ni pjesničkih, već iz političkih, dapače duboko ideoloških razloga. Jer ako je itko, onda je on itekako znao da verzija koncepta koju je razradio Nikola poseže za slavenskim vrelima. Kao što je također znao da njihovim diskretnim uvođenjem u mađarsko pjesništvo Nikola zapravo provodi posezanje za tuđim kulturnim teritorijem,⁵⁷ te da time jedan od najvažnijih oslonaca slavenske tradicije integrira u mađarski književni korpus, što on nije bio spreman prihvatiti čak ni onda ako s poetskog aspekta ne bi imao nikakve zamjerke tome herojskom prizoru na vrhuncu junačkog spjeva. Iako slutim da je on znao više čak i od toga.

⁵⁴ Bene, *Povijest jedne obiteljske povijesti*. Forstallova genealogija (*Stemmatographia Mavortiae familiae comitum a Zrin*, Državni arhiv Hrvatske, obitelj Zrinski, fasc. 280, conv. E 1–152) još čeka kritičko izdanje; za sada je objavljena samo u mađarskom prijevodu, u: *A Zrínyiek a magyar és a horvát történelmében*. Ur. Sándor Bene, Gábor Hausner. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2007, str. 321–378.

⁵⁵ Vidi komentar Sime Ćirkovića, u: Mavro Orbin, *Kraljevstvo Slovena*. Ur. Franjo Barišić, Radovan Samardžić, Sima Ćirković, prev. Zdravko Šundrica, Beograd: Srpska književna zadruga, 1968, str. 330–331. Usp. Još: Sima Ćirković, *Izvori Mavra Orbina: addenda et corrigenda*, Radovi – Zavod za hrvatsku povijest, 43, 2011, str. 57–64.

⁵⁶ Mađarski istraživači odavno pretpostavljaju da je Nikola na neki način poznao Gundulićev ep, pa čak bi i sam *Osman* mogao biti navedena “hrvatska kronika”. István Lőkös posvećuje čitavo jedno poglavlje komparativnoj analizi *Osmana* i mađarskog epa (*Zrínyi eposának horvát epikai előzményei*). Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997, str. 188–202), ali nažalost ovu mogućnost – barem za vrijeme pisanja *Propasti Sigeta* (1639–1647) – možemo isključiti; o novoj periodizaciji vidi: Sándor Bene, *A költői művek keletkezésének időrendje*, u: *Irodalmi Magazin* 2/4, 2014, str. 44–46. U vrijeme tiskanja mađarske *Syrene* (1651) pretpostavka se više ne čini nemoguća.

⁵⁷ Važna nova analiza: Ivana Brković, *Semantika prostora u Trublji slovinskoj Vladislava Menčetića*, u: *Anali Dubrovnika*, 50, 2012, str. 259–280.

⁵¹ *Adrijanskoga mora Sirena*, str. 19.

⁵² Károly Jung, *Zrínyi-hagyományok a Balkánon: Vázlatos áttekintés; Szigetvár ostroma: Horvát epikus ének*, u: I. a. *Elbeszélés és éneklés. Újabb magyar és egybevető magyar folklorsztikai tanulmányok*. Újvidék: Forum, 2004, str. 179–192.

⁵³ Mavro Orbin, *Kraljevstvo Slavena*. Prev. Snježana Husić, ur. Franjo Šanjek. Zagreb: Golden marketing – Narodne novine, 1999, str. 377. Najvažniji izvor Orbinija je bio Ludovik Crijević Tuberon, vidi: Ludovicus Tubero, *Commentarii de temporibus suis*. Ed. Vlado Rezar. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001, str. 122 (usp. Ludovik Crijević Tuberon, *Komentari o mojem vremenu*. Prev. Vlado Rezar. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001, str. 120). Primjerak Orbinijeve monografije u *Bibliotheca Zriniana: Il Regno de gli Slavi*. Pesaro: Concordia, 1601. Nacionalna i sveučilišna knjižnica BZ 392 (usp. *Bibliotheca Zriniana*, str. 179). Vidi još: Josip Lučić, *Dubrovnik i kosovska bitka u dokumentima i historiografiji*, *Historijski zbornik*, 42 1989, str. 91–95.

Međutim, vratimo se načas i već spomenutoj Baconovoj maloj mitografskoj zbirci iz koje je Nikola Zrinski s nemalim zanimanjem čitao ne samo ono o sirenama, već zacijelo i poglavlje o Orfeju. U njemu Bacon donosi poznate elemente iz priče o mitskom pjesniku, ono kako je svojim čarobnim pjevom i zvukom svoje lutnje pripitomljavao zvijeri i pokretao drveće, ili kako je u svojoj boli zbog gubitka Euridike odbijao ljubav drugih žena, i kako je na kraju doživio tragičnu smrt, jer su ga pomamljene Tračanke zbog ponižavanja ženskog roda živog rastrgale, a dijelove mu tijela razbacale posvuda po zemlji i morima. Bacon ovu parabolu shvaća⁵⁸ tako da će krasnorječivost i pjesništvo ljude privući kreposti, skladu, jednakosti i miru te, barem na neko vrijeme, kod njih potisnuti divlje i ubojite strasti, potaknuti ih na poslušnost i navesti na poštivanje zakona, kao što je barem toliko legitimno i njezino suprotno djelovanje, budući da se zlo ne da iskorijeniti pa već i zato doba procvata u pravilu slijede razdoblja rasapa, dekadencije i propasti. Samo na malo mjesta ostaju razasuti dijelovi orfičkog znanja, jer i rijeka Helikon od boli ponire pod zemlju da tamo nastavi strujiti. No s vremenom će sve te zaboravljene misli neminovno kod neke mlađe i još nove nacije opet izbiti na površinu pa će iznova zaoriti čarobni pjev. I Nikola Zrinski je vlastito pjesničko djelovanje shvaćao u tom okviru, smatrajući kako je orfičkom umijeću i pjesmi upravo s njime došlo vrijeme izlaska na površinu, i to na mađarskom jeziku.

Zacijelo je i Petar Zrinski pročitao Baconove eseje, no čak s daleko većom vjerojatnošću možemo pretpostaviti kako je do njega gotovo sigurno došao i neki od ranih prijepisa epa *Osman* Ivana Gundulića, a ako doista jest, on je mogao znati da u rukama drži veliko djelo, i to temeljni rad hrvatskog pjesništva. Osim toga, imao je i Gundulić štošta reći o Orfeju. Naime, on u 3. pjevanju *Osmana* pripovijeda legendu prema kojoj je ljubav prema pjevanju Slavenima ostavio u nasljedstvo Tračanin Orfej, a budući da je i sâm bio bugarskog podrijetla, svoje je sljedbenike podučavao bugarštice (“slatke bugarkinje”) na slavenskom jeziku. Stoga se svakog pjesnika koji pjeva o djelima i bitkama Slavena odvajkada smatra Orfejevim baštinikom, a taj niz, razumije se, zatvara, kako skromno primjećuje i sâm Gundulić, tko drugi nego autor spjeva *Osman*.⁵⁹ A i Petar Zrinski je već time što je prevodio na hrvatski jezik kanio dakako stati u taj red, htijući nastaviti upravo tu tradiciju. Preci su nam znatno pažljivije čitali nego mi! Naime, Petar je bez sumnje uočio da su Orfejevi slavenski potomci među inima opjevali i Kobilićev junački čin. Uostalom, kao što je to učinio i Gundulić (*Osman*, III, str. 73–76):

U njih žive slava obilna
ku Kobilić steče mudri,
kad handžarom cara silna
na Kosovu smrtno udri.⁶⁰

Zato je šutnja Petra Zrinskog vraški rječita šutnja. A mi pak često, možda i prečesto, citiramo Nikoline zagonetne stihove o bratu Petru:

Esmerem távulrul vitéz Marsnak fiát,
Esmerem, esmerem, mint jártatja lovát,
Ez én vitéz öcsém mind magyar, mind horvát,
Igazán szereti, mert látjuk, hazáját.⁶⁰

Ideja je originalna, jer Petar uistinu ima dvije domovine, jednu mađarsku i jednu hrvatsku. Ali stvarni život ipak rijetko kad dosegne tako uzvišene ideale. Iako je moj osobni dojam da je Petar ipak mrvicu više volio svoju hrvatsku domovinu. Ili je barem znao nešto na što njegov brat nije ni pomišljao, da sirene i Orfej ne pjevaju na istom jeziku.

Prevela: Xenia DETONI

LITERATURA

Bacon, Francis. *Opere morali di Francesco Bacon, cioè Saggi morali, Sapienza degli antichi, Aggiunta di sette saggi morali, Trentaquattro esplicationi delle sentenze di Salamone*. Venetia: Bariletti, 1639.

Barberinus, Maphaeus. *Poemata*. Antverpiae: Plantin, 1634.

Bartolić, Zvonimir. *Čakovečka knjižnica Nikole Zrinskog. U prigodi 340*.

obljetnicenastanka Zriniane, u: *Podravina* 1, 2002, str. 137–162.

Bellini, Eraldo. *Agostino Mascardi tra 'ars poetica' e 'ars historica'*. Milano: Vita e Pensiero, 2002.

Bene, Sándor. *Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrini Miklos – a kötetkompozíció*, u: *Irodalmi Magazin* 2/4, 2014, str. 47–50.

Bene, Sándor. *A költői művek keletkezésének időrendje*, u: *Irodalmi Magazin* 2/4, 2014, str. 44–46.

Bene, Sándor. *Constantinus i Victoria. Priča o prvom braku Nikole Zrinskoga*, u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*. Ur. Pál Fodor, Dénes Sokcsevits, Jasna Turkalj, György B. Lukács. Budapest: MTA BTK, 2015, str. 640–651.

Bene, Sándor. *Júlia – avagy az “első vers” legendája*, *Irodalmi Magazin* 2/4, 2014, str. 55–58.

Bene, Sándor. *Politika i genealogija (Ponešto o podrijetlu Zrinskih)*, u: *Hrvatski sjever* 1/2–3, 1996, str. 108–128.

⁵⁹ Ivan Gundulić. *Osman (Pet stoljeća hrvatske književnosti)*, 13). Prir. Milan Ratković, Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 1962, str. 33.

⁶⁰ U prijevodu Zvonimira Bartolića: “Z daleka poznam viteza, sina Marsa, / Kako on jaše konja, prepoznajem ga, / Taj vitez, moj je brat, i Mađar i Hrvat, / Da domovinu voli, po tomu je poznat.” Zvonimir Bartolić. *Čakovečka knjižnica Nikole Zrinskog. U prigodi 340. obljetnice nastanka Zriniane*, u: *Podravina* 1, 2002, str. 146.

⁵⁸ Orfeo, o vero la Filosofia, u: Bacon, *Opere morali*, str. 166–171. Nova interpretacija: Rhodri Lewis. *Francis Bacon, Allegory and the Uses of Myth, Review of English Studies* 61, 2010, str. 360–389.

- Bene, Sándor. *Povijest jedne obiteljske povijesti (Radanje i žanrovska pozadina genealogije Zrinskih)*, u: *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Zbornik radova*. Ur. Sándor Bene, Zoran Ladić, Gábor Hausner. Zagreb: Matica hrvatska, 2012, str. 251–302.
- Bene, Sándor – Hausner, Gábor (ur.). *A Zrínyiek a magyar és a horvát történelmében*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2007.
- Berg, Pál. *Angol hatások XVII. századi irodalmunkban*. Budapest: Egyetemi Ny., 1946.
- Bošković-Stulli, Maja. *Popevka od Svilojevića (iz ostavštine Petra Zrinskog)*, u: *Narodna umjetnost* 9/1, 1973, str. 23–38.
- Brković, Ivana. *Semantika prostora u Trublji slovinskog Vladislava Menčetića*, u: *Anali Dubrovnik* 50, 2012, str. 259–280.
- Crijević Tuberon, Ludovik. *Komentari o mojem vremenu*. Prev. Vlado Rezar. Zagreb: Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.
- Čirković, Sima. *Izvori Mavra Orbina: addenda et corrigenda*, u: *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 43, 2011, str. 57–64.
- Fališevac, Dunja. *Hrvatska epika u doba baroka*, u: *Hrvatski književni barok*. Ur. Dunja Fališevac. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 1991, str. 155–198.
- Ferenczi, Zoltán. *Zrínyi jelszava*, u: *Budapesti Szemle* 187, 1921, str. 1–48.
- Friedman, John Block. *Orpheus in the Middle Ages*. Syracuse (N.Y.): Syracuse University Press, 2000, str. 38–85.
- Fumaroli, Marc. *L' école du silence. Le sentiment des images au XVII siècle*. Paris: Flammarion, 1994.
- Gundulić, Ivan. *Osman (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 13)*. Prir. Milan Ratković, Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 1962.
- Hanák, Béla. *Genealógiai tévedések a XVI–XVII. századbeli családoknál*, u: *Matrikula* 3, 2013, str. 15–33.
- Irwin, Eleanor. *The Songs of Orpheus and the New Song of Christ*, u: *Orpheus. The Metamorphoses of a Myth*. Ed. by John Warden. Toronto: University of Toronto Press, 1982, str. 51–62.
- Jung, Károly. *Elbeszélés és éneklés. Újabb magyar és egybevető magyar folklorsztikai tanulmányok*. Újvidék: Forum, 2004.
- Karnarutić, Brne. *Vazetje Sigeta grada*, u: Ferenac Črnko. *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta i popratni tekstovi*. Ur. Ivo Frangeš. Zagreb: Liber, 1971, str. 35–82.
- Kiss, Farkas Gábor. *Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában*. Budapest: L'Harmattan, 2012.
- Klanciczay, Tibor (gl. ur.). *A Bibliotheca Zriniana története és állománya / History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*. Budapest: Zrínyi, 1991.
- Klanciczay, Tibor: *A fátum és szerencse Zrínyi műveiben*. Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem, 1947.
- Kolumbić, Nikica. *Gundulićeve rane drame i formiranje njegove pjesničke ličnosti*, u: *Dani hvarskog kazališta. Eseji i grđa o hrvatskoj dramati i teatru*, 4, XVII. stoljeće. Ur. Marko Fotez, Franjo Švelec. Split: Čakavski sabor, 1977, str. 51–76.
- Kolumbić, Nikica: *Sigetska epopeja od manirizma do kasnog baroka*, u: *Sigetska epopeja od Karnarutića do Vitezovića (1584–1684)*. Ur. Nikica Kolumbić. Zadar: Hrvatsko filološko društvo, 1986, str. 1–14.
- Kovács, Sándor Iván. *A lírikus Zrínyi*. Budapest: Szépirodalmi, 1985.
- Lewis, Rhodri. *Francis Bacon, Allegory and the Uses of Myth*, u: *Review of English Studies* 61, 2010, str. 360–389.
- Li Vigni, Anna. *Poeta quasi creator. Estetica e poesia in Mathias Casimir Sarbiewski*. Palermo: Centro Internazionale Studi di Estetica, 2005.
- Lőkös, István. *Zrínyi eposzának horvát epikai előzményei*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997.
- Lučić, Josip. *Dubrovnik i kosovska bitka u dokumentima i historiografiji*, *Historijski zbornik* 42, 1989, str. 91–95.
- Maltar, Mirta. *Ikonografska i tekstualna struktura mađarske i hrvatske Syrene*. Diplomski rad, rukopis. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za hungarologiju, 2015.
- Slobodan Prosperov Novak. *Povijest hrvatske književnosti, III, Od Gundulićeva "Poroda od tmine" do Kačićeva "Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga" iz 1756.*, Zagreb: Antibarbarus, 1999.
- Novalić, Đuro. *Mađarska i hrvatska "Zrinijada"*. Zagreb: Filozofski fakultet, 1967.
- Orbin, Mavro. *Kraljevstvo Slovena*. Ur. Franjo Barišić, Radovan Samardžić, Sima Čirković, prev. Zdravko Šundrica, Beograd: Srpska književna zadruka, 1968.
- Orbini, Mavro. *Kraljevstvo Slavena*. Prev. Snježana Husić, ur. Franjo Šanjek. Zagreb: Golden marketing – Narodne novine, 1999.
- Pavličić, Pavao. *Krajinski tovariš*, u: I. a. *Skrivena teorija*, Zagreb: Matica hrvatska, 2006, str. 177–194.
- Pavličić, Pavao. *Obsida sigetka*, u: I. a. *Epika granice*, Zagreb: Matica hrvatska, 2007, str. 163–202.
- Segal, Charles. *The Myth of the Poet*. Baltimore – London: The Jones Hopkins University Press, 1989.
- Staley, Gregory A. *Seneca and the Idea of Tragedy*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2010.
- Szegedy, Rezső. *Zrínyi Miklós és a Szigeti veszedelem a horvát költészetben*, u: *Irodalomtörténeti Közlemények* 25, 1915, str. 291–299, 406–430.
- Rietbergen, Peter. *Power and Religion in Baroque Rome. Barberini Cultural Policies*. Leiden: Brill, 2006.
- Sója, Lívía. *Zrínyi Miklós és Zrínyi Péter a magyar és a horvát irodalomban (A magyar és a horvát Syrena-kódex összehasonlító vizsgálata)*, u: *Zemléni Múza* 8/4, 2008, str. 5–12.
- Šimat Sveštarov, Margarita. *Dioskurska ikonografija braće Nikole i Petra Zrinski u 17. stoljeću (Zrinska concordia u metafori i alegoriji)*, u: *Susreti dviju kultura*, str. 353–382.
- Szörényi, László. *"... I Mađar, i Hrvat"*. *Pojam domovine kod Nikole Zrinskog*, u: *Susreti dviju kultura* (cit. izd.), str. 303–316.
- Takáts, Sándor. *A Zrínyiek magyarsága*, u: I. a. *Magyar küzdelmek*. Budapest: Genius, 1929, I, str. 41–53.
- Takáts, Sándor. *Zrínyi-levelek*, u: I. a. *Magyar küzdelmek* (cit. izd.), I, str. 105–181.
- Vince, Zlatko. *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora* (2. izd.). Zagreb: Matica hrvatska, 1990.
- Vončina, Josip. *Ozalski jezično-književni krug*, u: *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 10, 1968, str. 195–205.
- Zogović, Mirko. *Marino i marinovski motivi i teme u dubrovačkoj književnosti XVII. veka*, u: *Hrvatski književni barok*, str. 53–97.
- Zrínyi, Miklós. *Összes művei*. Sv. I–II. Prir. Tibor Klanciczay, Csaba Csapodi. Budapest: Szépirodalmi, 1958.
- Zrinski, Petar. *Adrijanskoga mora Sirena (Stari pisci hrvatski, knj. 32)*. Prir. Tomo Matić. Zagreb: JAZU, 1957.

SUMMARY

ORPHEUSES OF THE ADRIATIC SEA: ASPECTS OF THE POETRY OF NICHOLAS AND PETER ZRÍNYSI/ZRINSKI

It is a unique case in the history of literature that two brothers sharing a twofold national identity and two mother tongues publish the same collection of poems in both idioms, i. e. in Hungarian and Croatian. This was the case of Nicholas and Peter Zrínyi/Zrinski in the midst of the 17th century. The article focuses on the complicated relationship between the *Adriai tengernek Syrenaia* of Nicholas (Vienna, 1651) and the *Adrianskoga mora Sirena* of Peter (Venice, 1660). The second collection of poems is more a paraphrase than a faithful translation of the first, introducing significant and systematic changes in the text. The article first analyses the “Croatization” underlying Peter’s book, and concludes that the majority of those instances are in line with Nicholas’ idea of the Hungarian political nation in terms of a Stoic idea of a “community of virtue” of the Croatian and Hungar-

ian nobility. Secondly, it compares the poetic context of the two poetry collections, with a special emphasis on the two epic poems, the Hungarian and the Croatian *The Peril of Sziget* (the 1566 Turkish siege of the Hungarian fortress Szigetvár). The differences and alterations in the Croatian version in this case are to be ascribed to the very different horizons of reception. Nicholas criticizes and often parodies the same Marinist style which Peter reveres and imitates: the first has practically no literary audience to address, the second tries to adapt his style to the poetical expectations of the Croatian-speaking literary elite of the Dalmatian towns. Thirdly, a short case study exemplifies the hidden conflict around the poetic appropriation of the cultural tradition between the two poets, pointing out the significance of the Orpheus identification. Nicholas, based on Francis Bacon’s mythography, identified himself with the Orpheus/Siren of the Adriatic Sea, while Peter, well aware of the assumption of Orpheus’ and his descendants’ Slavic origin (one of the ideological pillars of, for example, the *Osman* of Ivan Gundulić) refused to follow his brother’s invention.

Prilozi

1.

Kazalo knjige *Adriai tengernek Syrenaia* (1651)

Dedicatio

ČITATELJU

IDILIUM U kojoj se tužba jednog lovca na Violinu nemilost poznaje

Idilium

OPSADA SIGETA (I–XV)

Arijanin Plač

[*Fantasia poetica I*] Otpočinu lovac...

[*Fantasia poetica II*] Ti koja se naslađuješ...

Potrči Orfej za lijepom Euridikom, al Euridiku bocne ljutica guja, i rana otrovna Euridiki smrt zada. A za njom ovako Orfej plače.

Nakon toga dolazi kako on bijaše u paklu preklinjao Plutona da mu Euridiku vrati; usliša ga on, al mu i Privilegium zadade da se očima natrag ne osvrće; no on se nju odvođeć ogleda, vidjet je željan, Euridika zato pred njim opet nesta.

ATTILA. *Epigrammata*

Budim

Nikola Zrinski Sigetski

Deli Vid i Sarković

Vojvode Radivoj i Juranić

Petar Farkašić

RASPELU

Peroratio

2.

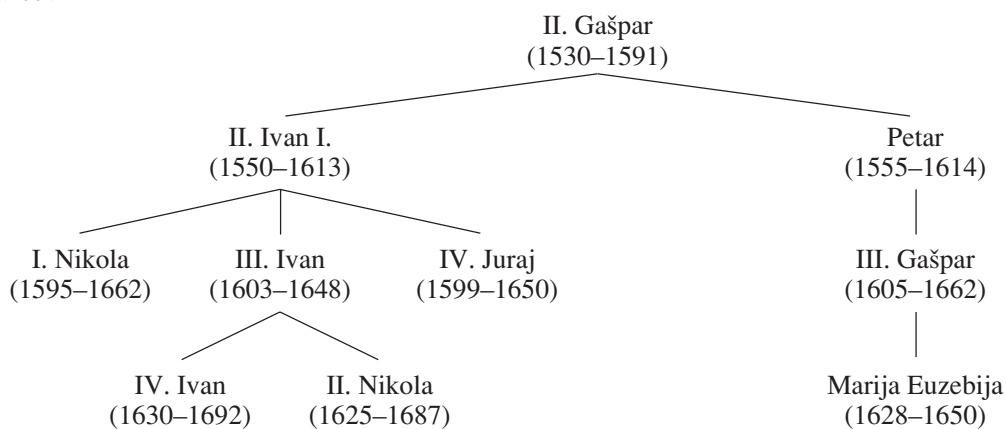
Kazalo knjige *Adrijanskoga mora Sirena* (1660)

Junakom vse hrvacke i primorske pozdravienje
 Pisam, u kojoj se spočita velika okornost Viole
 Pisam, u kojoj se spoznaje tužba zvirara
 Obsida sigecka (I–XV)
 Plač Arijane
 [Eho] “Ti, ki si mi tak nesmiran...”
 Žalost Orfeuša za Euridice
 Orfeuš k Plutonu za Euridice
 Epigramata (“Najgušće žestoke jelve vitri vijū...”)
 Atila
 Sigetski Zrinski Miklouš
 Deli Vid Žarković
 Radivoj i Juranić vojvode
 Farkašić Petar
 Vzdihanje k Odkupiteiu na krišu raspetomu
 Ispivanje

3.

Genealoške tablice

I. Draškovići

II. Frankopani

